

Patientbemyndigande borde kunna fungera

»Patient empowerment» var ämnet för en artikel i *Läkartidningen* 44/99. Författaren, Hjärtis Björvell, ansåg att begreppet patient empowerment har så många olika aspekter att det inte finns någon svensk term som täcker dem alla. På *Läkartidningen* ville vi inte nöja oss med detta utan bad läsekreten att komma med förslag på svensk benämning.

Först ett citat från Björvells artikel, som illustrerar vad hon innefattade i begreppet: »Patient empowerment rör patienters möjlighet och rätt att så långt som de förmår och önskar kunna bestämma om och kontrollera sin vård och egenvård före, under och efter behandling inom de gränser som samhället satt. Patient empowerment är en förutsättning för att patientens egen syn på sin sjukdomssituation och möjlighet att medverka till bästa möjliga hälsa och livskvalitet skall kunna beaktas fullt ut. Bemyndigande, patientkraft, partnership och delaktighet är synonymer som förtydligar begreppet. Centralt för patient empowerment är patientperspektivet.»

Många träffar på Internet

En Internetsökning globalt på »patient empowerment» med sökmotorn Evreka gav resultatet 871 träffar i slutet av november. Vid sökning på bara »empowerment» var träffarna 281 600, vilket antyder att det är fråga om en populär term som används inom många olika områden. Motsvarande sökning i Medline gav resultatet 44 (från 1990 och framåt) respektive 950 (den äldsta träffen från 1980).

Patientrösträtt

Flera intresserade läsare har skickat in förslag. Här redovisas ett urval. Först ut är Brita Mannerheim, Linköping,

Författare

JARL HOLMÉN
redaktör för språkspalten.

som tycker att man borde kunna säga *patientrösträtt*.

Kommentar: Patientrösträtt är litet tungt och är alltför konkret, dvs ger ett intryck av konsultationen som en sorts omröstning.

Handlingsfrigörande/-frigörelse

Birgitta Lorentzson, Linköping, tycker att man ska undvika sammansättningar med patient-, de blir för tunga. Oxford advanced dictionary gav via »give power or authority to act» henne idén till att skapa substantiv på -ande: »handlingsfrigörande, handlingsförlösande eller handlingsberedande». Enligt henne kan samma avledningar också kombineras med »makt», men kanske blir de då alltför starka och mer användbara i övergripande folkhälsosammanhang.

Hennes huvudförslag är *handlingsfrigörande* med alternativformen *handlingsfrigörelse* som ger möjlighet till den ledigare formen *frigörelse till handling*.

Kommentar: Sammansättningarna med handling- fokuserar kanske alltför mycket patientens konkreta handlingar. I sjukvårdssammanhang är det dock ofta fråga om att låta sig behandlas, eller inte behandlas, på det ena eller andra sättet.

Begreppet alltför omfattande, önskvärt att det avgränsas

En som har studerat frågan grundligt är Lars Fallberg, Göteborg. Han har visserligen inget färdigt förslag men konstaterar att empowerment vållar problem när det ska översättas till svenska. I Demokratiutredningens rapport nr 20 användes uttrycket »bemäktiga individer», ett uttryck som han finner något krystat. Slagning i engelsk-svenska lexikon på empowerment ger översättningarna »bemyndiga, befullmäktiga, berättiga, göra det möjligt för, sätta i stånd». I engelskspråkiga ordböcker har han funnit att uttrycket »to empower» ges två innebörder, dels att »ge makt eller auktoritet till», dels att »göra det möjligt, förmöjliga». I kombination med ordet »patient» avgränsas betydelsen till hälso- och sjukvårdens område. Han påpekar att empowerment är ett samlingsbegrepp för många skilda kvalite-

MEDICINENS SPRÅK

ter och företeelser, exempelvis »själv-tillit, socialt stöd, delaktighet, makt, egenkontroll, självstyre».

Enligt Fallberg bör man först bestämma sig för vilken egenskap, situation eller kvalitet som det är önskvärt att beskriva. När så har skett kan det vara lämpligt att finna ett snävare uttryck som än tydligare beskriver den efter-sökta egenskapen.

Kommentar: Lars Fallberg bidrar med en utmärkt genomgång, men hållningen är nog alltför avvaktande. Ju längre den engelska termen används, desto svårare blir det att ersätta den med en svensk eller försvenskad.

Patientism

Josefine Beide, Halmstad, har fun-derat en hel del kring den semantiska kulturen inom medicinen och vårdvetenskapen. »En betydande mängd ord och begrepp som figurerar i dessa kretsar förekommer på engelska med hänvisning till att en översättning skulle reducera begreppet i fråga om dess djup, bredd och innehåll (t ex coping eller compliance). — — — Det slår mig att svensken håller på att mista självförtroendet vad gäller modersmålet.» Hon förespråkar ett kreativt tänkande och att man gott kan skapa nya ord när de som finns inte räcker till. Med hänvisning till ordet feminism och dess innebörd av strävan efter självständighet, respekt och frigörelse (för kvinnor) föreslår hon *patientism* eftersom överensstämmelsen i innebörd är så stor. (Ett enligt henne sämre alternativ skulle *patientaktivism* kunna vara.)

Kommentar: Josefine Beide argumenterar värtaligt för användning av svenska ord eller översättningar och kommer med ett utmärkt och kreativt förslag. Det är dock svårt att skapa avledningar av patientism, och sådana behövs.

Egenmakt

Ett annat förslag kommer från Per Owe Petersson, Uddevalla. Han påminner om att dåvarande socialministern Margot Wallström någon gång i mitten

av 1990-talet föreslog *egenmakt*, en term som sedan kommit att användas inom Socialdepartementet, Socialstyrelsen och Folkhälsoinstitutet. Han använder själv gärna det uttrycket och undrar vad svenska myndigheter numera använder.

Kommentar: Förslaget har fördelen att ordet redan har använts i denna betydelse, men det är inte så genomsynligt. Dessutom ger adjektivet *egenmäktig* alldeles fel associationer.

Patientmakt

Varför inte i all enkelhet *patientmakt*? Undrar Bengt Lagerkvist, Umeå, som också passar på att berömma Björvell's artikel och ambitionen att söka svenska ord. Han har provat att ersätta patient empowerment med patientmakt i artikeln och tycker att det fungerar.

Kommentar: Patientmakt låter som ett bättre förslag än *egenmakt*, talar tydligare om vems makt det är fråga om, men också i detta fall passar adjektivet (*mäktig*) dåligt.

Bemyndigande

Slutligen har Erik Hägg, Umeå, efter mycket funderande stannat för det av Björvell nämnda *bemyndigande*. Han tycker att detta ord innehåller mycket av vad det engelska empowerment står för och tror att det sistnämnda från början inte var avsett att betyda allt vad man numera lägger in i det – en vidgning eller förskjutning av betydelsen har vuxit fram. Om vi bara börjar använda ordet bemyndigande kommer det snart att kännas självklart. Enligt honom har ordet också börjat användas med liknande innebörd inom pedagogiska kretsar. Det finns också en bra verbform, *bemyndiga*. Erik Hägg sympatiserar också med den allmänna strävan att söka finna svenska motsvarigheter till svårhanterliga engelska importord.

Kommentar: Bemyndigande, eller patientbemyndigande i detta fall, är också ett bra förslag som har lagom abstrakt innehåll. Som Erik Hägg påpekar ger sig verbet *bemyndiga* naturligt, liksom participet *bemyndigad*.

Patientism och patientmakt bra men patientbemyndigande bäst

De tre förslagen patientism, patientmakt och patientbemyndigande är alla bra. Patientmakt har fördelen framför patientism att det går lätt att göra omskrivningar: ge patienten makt, patientens makt etc. Detta gäller också patientbemyndigande, som dessutom ger tillgång till ord som *bemyndiga* och *bemyndigad*. Bemyndigande avfördes som otillräckligt i Björvell's artikel, men det är nog så att ordet, när det väl har börjat användas, kommer att kännas naturligt i detta sammanhang. •

Genus och deklination avgör pluralfrågan

Det är inte alltid så lätt att veta vilken pluralform en viss term bör ha. Om man vet genus och kan ta reda på vilken deklination termen hör till blir det mycket enklare. Här ges en vägledning i deklinationsbestämningens ädla konst med många exempel.

Åtskilliga av de frågor jag fått genom åren gäller en viss terms pluralform. De flesta av dem har nog inte varit för sig varit så tungt vägande att de motiverat egna artiklar under »Medicinens språk». Men många bäckar små gör ju en stor å eller i detta fall en lagom stor översikt över några viktiga regler och undantag när det gäller flertalsformer. I första hand väljer jag medicinska exempel, men ibland kan också några allmänsvenska ord hjälpa till att ringa in en företeelse.

Eftersom genus och pluraländelse är nära korrelerade slinker nu en och annan gammal genusfråga också ut i spalterna. Svenskan har som bekant idag två genus. Här kallas de utrum (»en-genus») med utrala ord och neutrum (»ett-genus») med neutrala ord.

Svenska substantiv indelas av hävd i fem deklinationer, där kriteriet är just pluraländelsen. Så här ser korrespondensen mellan pluraländelse i obestämd form och deklinationsnummer ut: **-or (1), -ar (2), -er (3), -n (4), = (5)**. Likhetstecknet innebär att pluralformen är lika med singularformen.

1. En cysta, flera cystor, en makula, flera makulor

I första deklinationen har substantiven utrum och slutar på *-a*. Exempel: *kvinna -or, hinna -or, cysta -or, makula -or, patella -or, prostata -or, retina -or*. (Använder någon av er de tre sistnämnda?) Hit hör också enligt reglerna *kollega -or*. SAOL jämställer här pluralen *kolleger*, som till och med placeras först. På Svenska språknämnden understryker man att den systemliga formen *kollegor* är helt korrekt, en vanlig missuppfattning är att den bör undvikas.

Pluralen *inälvor* hör hemma i denna

MEDICINENS SPRÅK

deklination. Den tillhör en grupp där singularen inte brukas. Man kan jämföra med latinets *viscera*. Det händer ibland att man känner behov att använda en regelbunden singularform till sådana substantiv och alltså fyller ut en onödig språklig lucka. Vem tycker det är okej att använda *inälva*?

2. En disk, flera diskar, en stent, flera stentar

Även andra deklinationen har uteslutande utrala ord. Många är enstaviga, t ex *hals -ar, rygg -ar*. Hit hör de medicinska orden *disk -ar, skint -ar* (vardaglig kortform för »skintigrafi») och *stent -ar*. Enligt SAOL är *diskar* den enda möjliga pluralen i ordets alla betydelser.

Medicinterminologin har en mängd termer på *-kel*, den försvenskade formen av den vanliga diminutivändelsen *-cul*. De allra flesta utrala ord böjs enligt typen *cykel - cyklar, artikel - artiklar*. Några exempel: *divertikel -klar, follikel -klar, klavikel -klar, partikel -klar, testikel -klar, ventrikel -klar, vesikel -klar*. Några enstaka går efter tredje deklinationen: *korpuskler, muskler, tuberkler*. De synnerligen få neutrerne däremot går, helt enligt reglerna, efter femte deklinationen: *ett retikel, flera retikel*.

En intressant grupp bildar singularerna på *-er*, typ *fjäder - fjädrar*. I terminologiboken hittar vi t ex *katetrar, sfinktrar, titrar*. Här finns ett antal engelska lån. Vissa går lätt att anpassa, som framgår av SAOL: *containrar, printrar*, (bättre dock »skrivare») *reportrar, revolverar, skannrar, supportrar*. Även *cancrar* (med bibehållet [s]-ljud i mitten) accepteras nu av SAOL. För de klassiska problemorden *pacemaker* och *partner* rekommenderar SAOL och Språknämnden oförändrad pluralform, dvs utan pluraländelse. Viktigt i alla

Författare

HANS NYMAN

fil lic, språkrådgivare, Svenska Läkaresällskapet, Stockholm.